

УДК 343.103

*О. О. Подобний***НЕГЛАСНІ ФОРМИ РОЗСЛІДУВАННЯ
В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВІЙ ДІЯЛЬНОСТІ
ТА КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

Постановка проблеми. У сучасних умовах максимального зближення оперативно-розшукової діяльності (далі – ОРД) та кримінального провадження в теоретичному плані з особливою гостротою актуалізується питання про співвідношення цих видів державно-правових функцій. Водночас розуміння цього питання є надзвичайно важливим також у практичному плані з огляду на законодавчу вимогу забезпечення швидкого, повного й неупередженого розслідування та судового розгляду. Осердям вирішення проблеми визначення наведеного співвідношення є обґрунтування концепції єдності таких центральних категорій ОРД й кримінального провадження, як оперативна розробка та негласне розслідування. Існування останнього кримінально-процесуального інституту де-факто визначається Главою 21 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України).

Аналіз досліджень і публікацій. Загальнотеоретичні проблеми оперативної розробки як окремої організаційно-тактичної форми ОРД заклалися переважно в 1980-х – на початку 1990-х рр. у працях В.Г. Боброва, Б.Є. Богданова, Ю.І. Веселова, А.Ф. Возного, Е.О. Дідоренка, С.С. Овчинського, В.Г. Самойлова [1–5]. Серед українських учених, які пізніше докладно займалися цією проблематикою, необхідно виділити здобутки О.М. Бандурки та І.П. Козаченка [6; 7]. Однак найбільш повно в теоретичному плані (на рівні докторської дисертації) цю проблему досліджено В.Г. Бобровим, який оперативну розробку обґрунтував як форму ОРД. Зокрема, вона дозволяє концентровано використовувати весь арсенал засобів і методів, фіксувати всю корисну в боротьбі зі злочинністю інформацію та конспірувати негласно здійснюваний процес «розкриття» злочинів і розшуку осіб, які їх вчинили. За допомогою оперативної розробки стає можливим проникнення в таємниці злочинців, встановлення фактів та обставин, необхідних для їх викриття, отримання інформації, узагальнення

якої сприяє більш ефективній розстановці негласних працівників і вдосконаленню оперативно-розшукової тактики [5, с. 3].

З прийняттям КПК України 2012 р. проблеми негласного розслідування в цілому та в частині проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій (далі – НС(Р)Д) зокрема привертала увагу багатьох учених, серед яких слід виділити насамперед роботи М.П. Водька, Д.Й. Никифорчука, М.А. Погорецького [8–10].

Метою статті є обґрунтування концепції єдності оперативної розробки та негласного розслідування.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні в теорії ОРД існує значний спектр поглядів на поняття й сутність оперативної розробки. А.Ф. Возний ще в 1973 р. надає дефініцію «агентурна розробка», водночас наголошуючи на тому, що в спеціальній літературі цей термін і категорія «оперативна розробка» вживаються як рівнозначні [4]. У зв'язку із цим неодноразово підкреслювалося, що обидві дефініції мають право на існування, проте термін «оперативна розробка» більш точно відображає змістовні ознаки цієї форми ОРД та орієнтує свідомість працівників оперативних підрозділів на комплексне використання всього інструментарію роботи. Із цього приводу ще А.І. Алексєєв і Г.К. Синілов наголошували, що орієнтація на комплексне застосування всіх сил, засобів і методів ОРД в документуванні злочинної діяльності робить поняття «оперативна розробка» більш вдалим, ніж поняття «агентурна розробка» [11]. Маємо приєднатися до останньої з наведених позицій учених і підкреслити, що відсутність єдиного й чіткого розуміння сутності та змісту важливих понять ОРД, на наше переконання, не лише призводить до зниження практичної значимості результатів наукових досліджень, а й негативно впливає на практичну діяльність оперативних підрозділів.

Професор В.Г. Самойлов оперативну розробку визначив як процес здійснення оперативно-розшукових заходів (далі – ОРЗ) щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні злочинів, з метою запобігання їм, якщо іншим способом цього досягти неможливо або важко [2]. Суттєво доповнив це визначення Б.Є. Богданов: процес негласної реалізації комплексу узгоджених, взаємопов'язаних, підготовлених на основі передового досвіду досягнень науково-технічного прогресу та положень науки управління ОРЗ щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні протиправних діянь, з метою попередження чи «розкриття» злочинів або щодо злочинців, які переховуються, з метою їх розшуку, коли іншим шляхом досягнути означеної мети неможливо або надто складно [12, с. 4].

Подібна еволюція поглядів щодо сутності оперативної розробки привела до такого її розуміння, яке безперечно сприймалося до прийняття КПК України 2012 р. Відповідно до нього під оперативною розробкою розуміли комплексну систему ОРЗ, здійснюваних оперативними підрозділами в межах заведених ОРС щодо особи або групи осіб, обґрунтовано підозрюваних у підготовці чи вчиненні злочинів, з метою їх попередження або

«розкриття», а також щодо злочинців, які переховуються від слідства, суду чи відбування кримінального покарання, для їх розшуку й затримання, або встановлення місця перебування особи, яка зникла безвісти, якщо іншим шляхом досягти цих результатів неможливо чи надто важко [13].

Нині з прийняттям КПК України 2012 р. та внесенням змін у Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» відбулося максимальне зближення оперативно-розшукової та кримінально-процесуальної правоохоронних функцій, що привело до фактичної імплементації в кримінальне судочинство ОРЗ у формі НС(Р)Д, передбачених Главою 21 КПК України. Що стосується проблем оперативної розробки, то підставами для проведення ОРД відповідно до вказаних законодавчих змін залишилися «наявність достатньої інформації, що потребує перевірки за допомогою оперативно-розшукових заходів і засобів», лише «про злочини, що готуються, та осіб, які готують злочини». Підстави, обумовлені інформацією про тяжкі й особливо тяжкі злочини, вчинені невідомими особами, про осіб, які вчинили такі злочини, якщо відомості про злочини та осіб, які їх вчинили, неможливо отримати в інший спосіб, відповідно до положень КПК України 2012 р. автоматично обумовлюють початок досудового розслідування, яке, відповідно до рішення слідчого, прокурора, слідчого судді, може здійснюватися шляхом проведення НС(Р)Д, строк проведення яких є традиційним для ОРД – шість місяців із можливістю продовження до дванадцяти й вісімнадцяти місяців. Проводити НС(Р)Д має право слідчий, який здійснює досудове розслідування злочину, або уповноважені оперативні підрозділи за його дорученням (ст. 246 КПК України). Причому негласність такого розслідування забезпечується ч. 2 ст. 253 та ст. 254 КПК України, які передбачають, зокрема, порядок, відповідно до якого конкретний час повідомлення особі про те, що щодо неї проводилися НС(Р)Д, визначається з урахуванням наявності або відсутності загроз для досягнення мети досудового розслідування, суспільної безпеки, життя чи здоров'я осіб, які причетні до проведення НС(Р)Д. Відповідне повідомлення про факт і результати НС(Р)Д повинне здійснюватися протягом дванадцяти місяців із дня припинення таких дій, проте не пізніше звернення до суду з обвинувальним актом [14; 15].

З наведених законодавчих положень, аналізу практики ОРД та кримінального процесу можна зробити низку висновків.

По-перше, оперативна розробка як організаційно-тактична форма ОРД та негласне розслідування об'єднують комплекс ОРЗ та НС(Р)Д, спрямованих на виявлення й фіксацію даних про обставини підготовки, вчинення й приховування злочинів, про склад і рольові функції учасників злочинних дій, їх місцезнаходження, про послідовність вчинення злочину (злочинів), про засоби протидії кримінальному середовищу встановленню істини в справі тощо.

По-друге, комплексність застосування ОРЗ та НС(Р)Д обумовлює пріоритетність їх поєднання у вирішенні різних тактичних завдань із метою досягнення можливості припинення злочинних дій на ранній стадії, зби-

рання повної, достатньої інформації з метою розслідування вчинюваних або вчинених злочинів.

По-третє, оперативна розробка як найвища та достатньо складна організаційно-тактична форма ОРД, а також негласне розслідування містять увесь арсенал оперативно-розшукової діяльності та застосовуються в припиненні й розслідуванні не будь-якого злочину, а лише тих видів і форм злочинної діяльності, що становлять підвищену суспільну небезпеку, за своїм характером є складними в їх своєчасному виявленні й повному розслідуванні.

З огляду на зазначене, а також на позиції науковців, висловлені в спеціальній літературі [13, с. 457–458], можемо сформулювати завдання, що вирішуються в межах оперативної розробки та негласного розслідування. Серед них основними є такі:

- 1) попередження або припинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, що готуються;
- 2) встановлення всіх учасників угруповання, функцій кожного;
- 3) документування конкретних фактів (епізодів) злочинних дій;
- 4) запобігання можливості розроблюваних ухилитися від слідства й суду, чинити протидію встановленню істини;
- 5) забезпечення безпеки учасників оперативно-розшукової діяльності, кримінального провадження, працівників суду й правоохоронних органів, їх близьких.

До інших завдань належать такі: встановлення способів втягнення в організовану злочинну діяльність нових учасників, корумпованих зв'язків, створення системи власної безпеки й організації протидії правоохоронним органам; встановлення факту існування економічного підґрунтя злочинної діяльності, системи розподілу кримінальних доходів, їх легалізації; забезпечення відшкодування матеріальних збитків, завданих діями розроблюваних і їх співучасників; затримання розшукуваних злочинців; виявлення й усунення умов, які сприяють вчиненню злочинів.

Із цього переліку завдань оперативної розробки й негласного розслідування постає, що вони за своїм змістом спрямовуються на вирішення в цілому завдань кримінального судочинства, передбачених ст. 2 КПК України 2012 р.

Таким чином, слід констатувати, що оперативна розробка й негласне розслідування виконують комплексну функцію створення оптимальних умов ефективної реалізації кримінального процесуального доказування на всіх стадіях розслідування злочинів, забезпечуючи втілення в життя принципу невідворотності покарання. Такий підхід додатково підтверджує об'єктивність та обґрунтованість концепції теорії ОРД, підтриманої в теорії кримінального процесу [16, с. 269–270], що вони є самостійними державно-правовими функціями боротьби зі злочинністю та в сукупності складають єдність кримінального судочинства.

В умовах дії КПК України 1960 р. догми про доказування як винятково кримінально-процесуальну функцію негативно впливали на практичну діяльність. Унаслідок розпорошеності суб'єктів ОРД й кримінального

процесу часто порушувалися принципи повноти, об'єктивності процесу доказування, який переважно реалізовувався не завдяки їх об'єднаним зусиллям, а послабленим можливостям слідчого. Тому оперативна розробка й негласне розслідування як складна форма комплексного застосування ОРЗ та НС(Р)Д повинна використовуватися в тих випадках, коли лише засобами ОРД, як і гласними кримінально-процесуальними діями, неможливо припинити чи розслідувати складні суспільно небезпечні діяння.

Висновки. Вочевидь, за таких умов майже повної ідентичності негласних форм розслідування в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженні можна запропонувати концепцію єдності оперативної розробки й негласного розслідування. Під такою концепцією ми розуміємо комплексну систему ОРЗ та НС(Р)Д, що здійснюється за умов неможливості досягнення завдань кримінального судочинства в інший спосіб, а саме: 1) оперативними підрозділами в межах заведеної ОРС щодо особи або групи осіб, які обґрунтовано підозрюються в підготовці тяжких чи особливо тяжких злочинів, з метою їх попередження або припинення, щодо підозрюваних (обвинувачених), які переходять від слідства, суду, відбування кримінального покарання, для їх розшуку й затримання, для встановлення місця перебування особи, яка безвісти зникла; 2) слідчим, прокурором, оперативними підрозділами за їх дорученням у межах кримінального провадження щодо особи чи групи осіб, які обґрунтовано підозрюються у вчиненні вказаних злочинів, а також для забезпечення безпеки працівників суду й правоохоронних органів, осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні, членів їх сімей і близьких родичів із метою створення необхідних умов для належного відправлення правосуддя.

Література

1. Бобров В.Г. Правовые и организационные основы оперативной разработки, пути и меры ее совершенствования (вопросы теории и практики) : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / В.Г. Бобров ; Академия МВД СССР. – М., 1990. – 286 с.
2. Самойлов В.Г. Понятие и задачи агентурной разработки : [матер. к лекции для слушателей и курсантов учеб. завед. МВД СССР] / В.Г. Самойлов. – М. : УУЗиНИУ МВД СССР, 1984. – 25 с.
3. Веселов Ю.И. Оперативная разработка преступных групп : [учеб. пособие] / Ю.И. Веселов, А.М. Царегородцев. – Омск : ОВШМ МВД СССР, 1982. – 80 с.
4. Возный А.Ф. Основные положения оперативной разработки: обзорная лекция / А.Ф. Возный. – К. : КВШ МВД СССР, 1973. – 40 с.
5. Овчинский С.С. Оперативная разработка, осуществляемая аппаратами уголовного розыска : [учеб. пособие] / С.С. Овчинский, С.М. Савченко, А.И. Царев. – М. : МВШМ МВД СССР, 1982. – 87 с.
6. Бандурка А.М. Оперативно-розыскная деятельность: правовой анализ / А.М. Бандурка, А.В. Горбачев. – К. : РИО МВД Украины, 1994. – 160 с.
7. Козаченко І.П. Оперативно-розшукова діяльність як державно-правова форма боротьби зі злочинністю : [навч. посібник] / І.П. Козаченко. – К. : НАВСУ, 1995. – 210 с.

8. Водько Н.П. О соотношении негласных следственных (розыскных) действий и оперативно-розыскных мероприятий в Украине / Н.П. Водько // Оперативник (сыщик). – 2013. – № 1(34). – С. 6–12.
9. Никифорчук Д.Й. Проблемні питання проведення оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій / Д.Й. Никифорчук, А.О. Кравченко, А.М. Копилов // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 4. – С. 173–180.
10. Погорецький М.А. Негласні слідчі (розшукові) дії: проблеми провадження та використання результатів у доказуванні / М.А. Погорецький // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 270–276.
11. Алексеев А.И. Актуальные проблемы теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / А.И. Алексеев, Г.К. Синилов. – М. : Изд-во ВНИИ МВД СССР, 1973. – 200 с.
12. Богданов Б.Е. Организация и тактика оперативной разработки аппаратами БХСС лиц, занимающихся замаскированной преступной деятельностью / Б.Е. Богданов. – М. : Академия МВД СССР, 1983. – 36 с.
13. Теория оперативно-розыскной деятельности : [учебник] / под ред. К.К. Горяинова, В.С. Овчинского, Г.К. Синилова. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 832 с.
14. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 р. № 2135-XII (у редакції Закону України від 13.04.2012 р. № 4652-VI) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
15. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651a-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
16. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі : [монографія] / М.А. Погорецький. – Х. : Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.

А н о т а ц і я

Подобный О. О. Негласні форми розслідування в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженні. – Стаття.

У статті на основі дослідження ретроспективи наукового розуміння негласних форм розслідування в оперативно-розшуковій діяльності та кримінальному провадженні, аналізу чинного оперативно-розшукового й кримінального процесуального законодавства обґрунтовано концепцію єдності оперативної розробки та негласного розслідування, а також надано визначення останнього.

Ключові слова: оперативно-розшукові заходи, негласні слідчі (розшукові) дії, оперативна розробка, негласне розслідування.

А н н о т а ц и я

Подобный А. А. Негласные формы расследования в оперативно-розыскной деятельности и уголовном производстве. – Статья.

В статье на основе исследования ретроспективы научного понимания негласных форм расследования в оперативно-розыскной деятельности и уголовном производстве, анализа действующего оперативно-розыскного и уголовного процессуального законодательства обосновано концепцию единства оперативной разработки и негласного расследования, а также дано определение последнего.

Ключевые слова: оперативно-розыскные мероприятия, негласные следственные (розыскные) действия, оперативная разработка, негласное расследование.

S u m m a r y

Podobnyy A. A. Covert forms of investigation in operatively-search activity and criminal proceedings. – Article.

In the article on the basis of retrospective studies of scientific understanding of covert forms of investigation in operatively-search activity and criminal proceedings and analysis of the current operatively-search and criminal procedural legislation the concept of unity of rapid development and covert investigation are substantiated and the definition of the latter is provided.

Key words: operatively-search operations, covert investigative actions, operational designing, covert investigation.